

NATIONAL ASSOCIATION OF PROFESSORS OF HEBREW

HEBREW HIGHER EDUCATION

A Journal for Methodology and Pedagogy
in the University Teaching of
Hebrew Language and Literature

VOLUME 17 (2015)

Published at the University of Wisconsin-Madison
by the National Association of Professors of Hebrew
in Institutions of Higher Learning

HEBREW HIGHER EDUCATION

Issued by the National Association of Professors of Hebrew. Office located at the Department of Hebrew and Semitic Studies, 1346 Van Hise Hall, 1220 Linden Drive, University of Wisconsin, Madison, Wisconsin 53706. ISSN 1058-3351

EDITOR

ADINA OFEK

Binghamton University

BOOK REVIEW EDITOR

NANCY EZER

University of California–Los Angeles

MANAGING EDITOR

ORNA GOLDMAN

EDITORIAL BOARD

Edna Amir Coffin

University of Michigan

Nancy Ezer

*University of California–
Los Angeles*

David Marcus

*The Jewish Theological Seminary
of America*

Nitza Krohn

*The Jewish Theological Seminary
of America*

Shmuel Bolozky

University of Massachusetts

Naomi Sokoloff

University of Washington

Rina Kreitman

Columbia University

HEBREW HIGHER EDUCATION
VOLUME 17 (2015)

EDITOR'S NOTE

5 **ADINA OFEK**

ARTICLES

Hebrew literature over various periods

7-18 **ESTHER HANOCH**

האומנם מרחם אלוהים על ילדי הגן? אינטרפרטציה לארבעה שירי
יהודה עמיחי

Does God Pity Little Children?
An Interpretation of Four Yehuda Amichi Poems

19-34 **TAMAR SETTER**

קריאה חדשה בחיי נישואים בעקבות גילוי של רומן וינאי לדוד פוגל
A New Reading of *Married Life* Following the Discovery
of *Viennese Romance* by David Vogel

35-47 **MICHAL FRAM COHEN**

הפילוג החסידי-מתנגדי בספר מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק
מאת שרה פייגה פונר: עדות היסטורית או הטיה אישית?

The Hasidic-Mitnagdi Schism in the book *Memories of
My Childhood or a View of Dvinsk* by Sarah Feiga Foner:
Historical Testimony or Personal Bias?

49-73 **ABDALLAH TARABEIH and ADEL SHAKOUR**

The Influence of the Letter of the Sword and the Pen by
Ibn Burd on the Maḥbarot of Alharizi and Ibn Ardu tiel

Linguistics

- 75-86 **LIOR LAX**
 שקיפות מורפו סמנטית ומורפו-קטגוריאלית כגורם לשינוי לשוני
 Morph-Semantic and Morpho-Categorical Transparency
 as a Trigger for Language Change
- 87-99 **BAT-ZION YEMINI**
 רטוריקה ריגושית בסוגה השימושית בלשון העיתונות
 Emotional Rhetoric in the Journalistic Instrumental Genre
- 101-115 **SHMUEL BOLOZKY and RESPONDENTS**
 אוריינות בעברית הישראלית ומעמד הגרוניות-לשעבר א' ה' ע'
 Literacy in Israeli Hebrew and the Status of the Formerly-
 "Guttural" 'alef, he, and `ayin

Teaching Biblical Hebrew

- 117-129 **MICHAEL B. SHEPHERD**
 Hebrew Exegesis Worksheets
- 131-152 **RAHEL HALABE**
 Realistic and Effective Practice and Assessment System
 for the Biblical Hebrew Introductory Course

Teaching Modern Hebrew

- 153-158 **ESTER SIMONS**
 שיקולים לשוניים ותוכניים בכתיבת ספרי לימוד בעברית: עדויות מן
 השטח
 Writing Hebrew Language Textbooks: Linguistic
 Considerations and Content Choices

BOOK REVIEWS

- 159-162 **ERAN BUCHALZEV**
*Modern Hebrew: The Past and Future of a Revitalized
 Language.* By Norman Berdichevsky

- 163-167 **RUTH BEN-YEHUDA ADLER**
 קשרים *A Text Book for Advanced Learners of Hebrew* מאת
 אביטל פויר, טל נורמן, שירלי מליחי, רינה קרייטמן ומיכל כהן
Ksharim A Text Book for Advanced Learners of Hebrew.
 by Avital Feuer, Tal Norman, Shirly Malichi, Rina
 Kreitman and Michal Cohen.
- 169-170 **RINA DONCHIN**
 חדשון בעברית קלה
Hadshon: An Online Newspaper for Hebrew Learners:
<http://ae.lms.education.gov.il/course/view.php?id=61>
- 171-173 **MICHAL RAIZEN**
*Poetic Trespass: Writing between Hebrew and Arabic in
 Israel/Palestine.* By Lital Levy
- 175-180 **ORA (RODRIGUE) SCHWARZWALD**
The Languages of the Jews: A Sociolinguistic History. By
 Bernard Spolsky
- 181-183 **JODY WASHBURN**
*Learning Biblical Hebrew Interactively. Instructor
 Edition.* By Paul Overland

OTHER PUBLICATIONS IN THE SUBJECT OF HEBREW

- 185- 188 ***HED HA'ULPAN***
 הד האולפן. תוכן העניינים 103-102
 Table of Content 102-103
- 189-198 ***HELKAT LASHON***
 חלקת לשון. תוכן העניינים 47-46
 Table of Content 46-47

INFORMATION FOR CONTRIBUTORS

EDITOR'S NOTE

We are pleased to present issue 17, which includes a smaller collection of articles, but a good one nonetheless. Because our editorial committee was especially demanding on corrections and acceptance deadlines, the work of some authors that arrived after our cut-off date will appear in issue 18.

In this issue the balance tilts toward Hebrew literature and linguistics. We hope that more will be researched and written on Hebrew pedagogy in the coming year.

In linguistics we have experimented with a new format. We are publishing a short article accompanied by five reactions with some teaching implications. Hopefully such attempts will follow in coming years.

Our excellent book reviews editor, Nancy Ezer, offers the following preview of this section of the journal: "In the Book Reviews section, we introduce two new textbooks for teaching Hebrew (Biblical and Modern Hebrew for advanced students), a republication of a newspaper for Hebrew learners in free electron format, and several studies on the Hebrew language. These studies explore the development of Hebrew into a modern language, the role it played in shaping Israeli and Jewish identities, its relationships to Arabic from the turn of the 20th century, and its place among other Jewish languages".

In this issue we are also sharing with our readers the table of contents of two other periodicals dealing with Hebrew and hope they will be reviewed in the next book reviews section.

My warmest thanks go to our copy editor, Orna Goldman, who worked on the issue with talent and devotion, as well as to my excellent editorial committee. Best wishes for a successful year - and one that I hope will yield many more good articles.

Be'Vrachah

Adina Ofek

הפילוג החסידי-מתנגדי בספר מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק מאת שרה פייגה פונר: עדות היסטורית או הטיה אישית?*

מיכל פרס כהן
אוניברסיטת בר אילן

בשנת 1903 פרסמה שרה פייגה פונר לבית מיינקין (1854-1937) קובץ אפיזודות בשם *מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק* (ורשה, תרס"ג).¹ הקובץ המבוסס על זיכרונותיה של פונר משנות מגוריה בעיר דווינסק שבלטביה בין השנים 1862-1871, מכיל אפיזודות אחדות המוקדשות לתיאור ראשיתו של הפילוג בין תושבי דווינסק החסידים לבין תושביה המתנגדים במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, פילוג שחוותה פונר מקרוב כבת למשפחת מתנגדים. באפיזודות אלה הבליטה פונר את התנהגותם המבזה והאלימה של החסידים כלפי המתנגדים, אשר הובילה לדבריה להיווצרותן של שתי קהילות נפרדות בעיר בעלות רבנים, שוחטים וקצבים משלהן.

קובץ הזיכרונות עשוי לשפוך אור על תולדותיה של קהילת דווינסק בכלל ועל השתלשלותו של הפילוג בין החסידים למתנגדים בפרט היות שלא נמצאו קובצי זיכרונות רבים של יהודי לטביה מהעת הזאת (*פנקס הקהילות*, תשמ"ח). עם זאת עקב מעורבותה האישית של המספרת בפילוג שתיארה, ההבחנה בין העובדות ההיסטוריות לבין השקפתה האישית כפי שהיא מובעת בזיכרונותיה אינה ברורה. לפיכך מן הראוי לסייג את נקודת ראותה של המספרת ולבחון את מהימנות תיאורה ואת יכולתו של הקובץ לשמש כחומר תיעודי להבנת הסכסוך ההיסטורי בין החסידים למתנגדים. במאמר זה אני מבקשת להציג את זיכרונותיה של פונר כמקור היסטורי תיעודי מהימן למרות מעורבותה האישית של הסופרת באירועים המתוארים, ולעמוד על השתלבותם של זיכרונות אלה במקורות אחרים בני הזמן העוסקים בסכסוך החסידי-מתנגדי. זיכרונותיה של פונר לא זכו עד כה להתייחסות רצינית מצד היסטוריונים וחוקרי הספרות. תרומתו של מאמר זה היא בהעלאת המודעות לערכם ההיסטורי והספרותי של זיכרונות אלה בהבנת הסכסוך החסידי-מתנגדי, השקפותיהם של סופרים יהודיים ומעמדן של ספרות יהודיות ממזרח אירופה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה.

פונר, אשר נולדה בלטביה בתחומי האימפריה הרוסית ונפטרה בפיטסבורג שבארצות-הברית, הייתה ככל הנראה האשה הראשונה שפרסמה סיפורת בדיונית עברית בעת החדשה.² מלבד קובץ זיכרונותיה, כוללים פרסומיה של פונר רומן (*אהבת ישרים או המשפחות המורדפות*, וילנה, 1881), סיפור היסטורי לבני הנעורים (*דרך ילדים או סיפור מירושלים*, וינה, 1886) ונובלה היסטורית (*בגד בוגדים סיפור מימי שמעון כהן גדול*, ורשה, 1891). כן פרסמה פונר נובלה היסטורית ביידיש בעיתון הנשים *יודישע פרויענוועלט*³ ("דער ווייבער בונט", 1902),⁴ וסיפור ילדים אוטוביוגרפי בעיתון *שחרות* ("מזכרונות ימי נעורי", ניו-יורק, 1919). מבין הנשים היהודיות במזרח אירופה בתקופה זו התייחדה פונר בהיותה אחת מקומץ נשים יהודיות משכילות אשר רכשו בקיאות בשפה העברית ובספרותה הקנונית על אף האיסור המסורתי לבנות על לימוד תורה, ואחת מן המשכילות הספרות אשר כתבו ופרסמו בעברית (כהן ופינר, 2006).

* המאמר נכתב במסגרת עבודת דוקטורט על כתיבתה של שרה פייגה פונר לבית מיינקין.

¹ לתרגום האנגלי של הקובץ ראו Rosenthal, 2001, 1-72.

² לפרטים ביוגרפיים על חייה של שרה פייגה פונר לבית מיינקין ראו פרס כהן, תשע"ב.

³ יידיש: "עולם הנשים היהודיות".

⁴ יידיש: "מרד הרעיות".

את קובץ זיכרונותיה שכתבה פונר בהיותה בת ארבעים ותשע הקדישה להוריה, אשר לדבריה השתייכו שניהם למשפחתו של הגאון רבי אליהו מווילנה (הגר"א) (1720-1797), מנהיגם האידיאולוגי של המתנגדים לחסידות. אביה של פונר, יוסף מיינקין, היה אחד מניניו של הגר"א (Freedman, 1997, 51), אך השתייכותה של אמה, שיינה לבית כהנא, למשפחת הגאון אינה ברורה וייתכן שהייתה נכדתה של אחייניתו (שם, 336). ככל הנראה ציינה המחברת את השתייכותה של אמה למשפחת הגאון כדי להדגיש את השתייכותה שלה כאישה למשפחה זו, וכך לבסס את סמכותה לתעד את הסכסוך החסידי-מתנגדי בדווינסק כנציגת המתנגדים.

עימותים בין חסידים למתנגדים היו עניין שבשגרה בקרב קהילות יהודיות רבות במזרח אירופה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. דיווחים על התנגחויות בין בני שני הפלגים אשר הסתיימו באלימות ובחרם הופיעו פעמים רבות בעיתונות העברית בת הזמן, עד שיחסי שלום בין חסידים למתנגדים נראו כחריגים. בקהילת וילקומיר שבליטא, למשל, הגיע המצב לידי כך שבתגרת ידיים שפרצה בין מתנגדים לחסידים התעורר אחד המתנגדים, ועקב כך הטילו מנהיגי המתנגדים חרם על החסידים, ואסרו על המתנגדים לבוא במגע עם החסידים גם אם היו קרובי משפחותיהם (המליץ, יב, 13 (תרל"ג), 93-94). לעומת זאת מכתב יוצא דופן מבילסק שבפולין העיד ש"בכל המפלגות אשר בעדתנו אך שלום ושלוה פה. לא ניכר חסיד לפני מתנגד, באהבה ואחוה נחנו יחד, והאמת והשלום יאהבו" (המליץ, י, 24 (תר"ל), 173). עומקו של השסע בין מתנגדים לחסידים לא היה שווה אפוא בכל קהילות היהודים במזרח אירופה. לפיכך לתיעודו של הפילוג בין החסידים למתנגדים בדווינסק למעלה משלושים שנה לאחר התרחשות האירועים, מפיה של עדת ראייה שנכחה בהם מקרוב, היה אפוא ערך היסטורי חשוב בשביל קהל הקוראים העברי בראשית המאה העשרים.

בפתח הקובץ ציינה פונר שזיכרונותיה מבוססים על "אשר ראיתי בעיני [...] ואשר שמעתי מפי אנשים נאמנים ואנשי שם" (פאנער, תרס"ג, 3). מטרתה המוצהרת הייתה לתעד את קורות הקהילה היהודית בדווינסק למען הדורות הבאים, "לתתה לפני קוראינו בלי כחל ושרק כי אם דברים כהויתן, הן באורה והן בצלליה, לא אשא פני איש [...] למען ידעו דורותינו הבאים אחרינו את מהות האנשים של המאה שעברה ברעותיהם ובטובותיהם" (שם, שם). ואולם למרות הצהרתה של הסופרת שבכוונתה לתעד את קורות קהילתה, נראה שמגמתה הייתה, מדעת או שלא מדעת, להנציח מאפיינים ייחודיים לעיר ילדותה ולמסור מסר אידיאולוגי מסוים. בכך דמתה פונר לכותבת זיכרונות אחרת בת זמנה, פאולינה וונגרוף (1833-1917), שספרה *זיכרונותיה של סבתא* (*Memoiren einer Grossmutter*) פורסם בגרמנית בין 1908 ל-1922.⁵ כפי שכותבת שולמית מאגנוס בהקדמתה לתרגום האנגלי של הספר, וונגרוף "אינה עוסקת בהיזכרות (recall) אף על פי שהיא מגדירה את עצמה כ'מתעדת מהימנה', אלא במשהו שונה לחלוטין: **זיכרון** (memory) בררני ומעוצב במכוון, אם לא מדעת, בעל מטרה ומסר" (Wengeroff, 2010, 3). התרגום שלי. ההדגשות במקור).⁶

בשנת 1902, שנה לפני מועד פרסומם של זיכרונותיה של פונר, הופיעו בעיתון היהודי-רוסי *ווסחוד* קטעים מתוך קובץ זיכרונותיה של וונגרוף טרם פרסומו. כפי שהבחינה מאגנוס, תפוצתו של *ווסחוד* בעת הזאת הגיעה לחמשת אלפים מנויים ומספר קוראיו אף היה גבוה יותר. כך באמצעות פרסומם של קטעים מזיכרונותיה בעיתון, וונגרוף "הציבה את עצמה על מפת הכתיבה היהודית בת זמנה" (Magnus, 2011, 20-21). התרגום שלי.

⁵ ספרה של וונגרוף לא תורגם לעברית.

⁶ "What Wengeroff is about is not simply *recall*, despite her own self-characterization as simply a 'true chronicler', but something quite different: *memory* – selective and crafted deliberately, if not consciously, with a purpose and a message" (Wengeroff, 2010, 3).

קרוב לוודאי שהעניין שגילה קהל הקוראים היהודי-רוסי בזיכרונותיה של וונגרוף היה תמריץ לפרסום זיכרונותיה של פונר, שכמו וונגרוף תיארה את חיי הקהילה היהודית במזרח אירופה באמצע המאה התשע-עשרה מנקודת ראותה האישית, הסלקטיבית והמגמתית.

זיכרונותיה של פונר מציגים תמונה מוטה של קהילת דווינסק, על פיה מייצגים המתנגדים את הטוב שבקהילה ואילו החסידים – את הרע. החסידים מתוארים כשתיינים, בטלנים ועמי ארצות. לעומתם מתוארים המתנגדים כסוחרים מצליחים, גבירי העיר ופרנסיה המעורים בחברה הרוסית המודרנית ובהלכותיה. החסידים מוצגים כמחרחרי ריב החותרים כל העת לעימות עם המתנגדים ואף תוקפים אותם באלימות. כנגד זה מתוארים המתנגדים כמתאמצים להבליג על עלבונם ולשמור על אחדות הקהילה.

את אשמת פילוג קהילת דווינסק לשני מחנות עוינים הטילה אפוא פונר על החסידים בלבד. ראשיתו של הפילוג על פיה, בהתנגשות בין חסידים למתנגדים במהלך חגיגת ברית המילה לבנו של אחד החסידים אשר הזמין לחגיגה את מעבידו המתנגד, הסוחר פרידלנד. בעת זו, בשנות השישים של המאה התשע-עשרה, היו בדווינסק, לפי פונר, רב חסידי אחד בשם פייבל רפפורט ושוחט ומוהל חסידי אחד בשם זלמן. בזמן סעודת המצווה שלאחר ברית המילה, כטוב לבו ביין, החל זלמן לחרף ולגדף את גדולי המתנגדים ובעיקר את הגאון. לאחר שנוכח פרידלנד שמארחו, אביו של התינוק, אינו מתכוון לגעור בזלמן, פנה פרידלנד אל הרב רפפורט אשר היה סנדקו של התינוק, וביקש ממנו להתערב בנעשה בתוקף סמכותו המוסרית: "רבי, לך עתה המשפט. הלא אתם מחויבים לגעור בעז פנים ולמלאות פיו חצץ על עשותו את הנבלה הזאת. הלא רב אתה, מרא דאתרא [אדון המקום], איך תחריש? הלא עתידים אתם ליתן את הדין" (פאנער, תרס"ג, 13). ואולם הרב רפפורט התנער מאחריותו להתנהגותו של המוהל והשוחט באמרו: "אנכי? האנכי עתיד ליתן את הדין?! לי אחת היא, ידבר או לא ידבר" (שם, שם).

לחוסר-רצונו של הרב לפעול להשכנת שלום בין החסידים למתנגדים בקהילתו עשוי להיות הסבר נוסף. ייתכן שאי התערבות מכוונת זו נבעה מכישלונו לתווך בין החסידים למתנגדים בעיר וילקומיר מספר שנים קודם לכן. במאמר בעיתון המליץ מסופר כיצד נבחר הרב רפפורט ב-1860 לייצג את עדת החסידים בוילקומיר במחלוקת בינם ובין עדת המתנגדים בעיר, אך לאחר בוררות ארוכה ודלדול כספי הקהילה נאלץ הרב לשוב לדווינסק בלי שנפתרה המחלוקת (המליץ, יב, 13 (תרל"ג), 93). עובדה זו נעדרת כליל מסיפורה של פונר.

פונר תיארה כיצד לנוכח אדישותו של הרב לעלבונם של המתנגדים כינס פרידלנד את כל המתנגדים בדווינסק לאסיפה שבה פסל את שחיטתו של זלמן, והכריז על בשר השחיטה שלו כעל בשר פיגולים עד אשר יעלה זלמן לקברו של הגאון ועמו עשרה מלווים ויבקש מחילה על מעשיו. נוסף על הקושי הכלכלי שהטילו המתנגדים על השוחט, נגדה פסילת שחיטתו את אושיותיה הדתיות והחברתיות של העדה החסידית בעיר משום שדווקא החסידים הם שהקפידו על שחיטה מתוקנת ועל אישיותו המוסרית של השוחט, וראו בהם ערכים ראשוניים במעלה (שמרוק, תשט"ו). אם כן, באמצעות החרם על שחיטתו של השוחט החסיד פגעו המתנגדים בציפור נפשם של חסידי העיר ובמקור כוחם בקהילה.

לאחר שהחרימו מתנגדי דווינסק את בשר השחיטה של זלמן במשך שבוע, הסכים הלה לנסוע לקברו של הגאון. אולם בעמדו בתחנת הרכבת עם מלוויו, התקהלו סביבו רבים מחסידי דווינסק והזהירוהו שהמתנגדים בוולנה עלולים להתנכל לחייו: "אתה נוסע לוילנא העיר? האם יתנוך לבוא אל קבר קדושם, בידעם את אשר דיברת עליו? הלא יעשו ממך גל של עצמות! ואם חפץ חיים אתה שוב לביתך" (פאנער, תרס"ג, 14). בטענתם זו הפגינו החסידים, על פי תיאורה של פונר, את חוסר אמונם בהידברות עם המתנגדים ואת תדמיתם של המתנגדים בעיניהם כבריונים וכרוצחים. בהשפעת ידידיו החסידים שינה זלמן את החלטתו ושב לביתו, וההזדמנות לפיוס בין החסידים למתנגדים הוחמצה.

המתנגדים הביאו לעיר שוחט משלהם, ובעקבותיו הביאו גם קצב ודיין משלהם. מכאן והלאה התפלגה קהילת דווינסק לשני מחנות עוינים.

לאחר תיאורם של שורשי הפילוג בין החסידים למתנגדים בדווינסק והטלת האחריות לפילוג על החסידים, הציגה פונר טיעונים אמוניים כנגד החסידים לפיהם אסונות שאירעו לחסידים מסוימים באו כעונש מטעם השגחה אלוהית על שעלבו במתנגדים. כך לדוגמה סיפרה כי התינוק שבמהלך סעודת ברית המילה שלו פרצה המריבה בין החסידים למתנגדים נפטר שבועות אחדים לאחר הברית ועקב כך מכר אביו את ביתו למשפחה נוצרית ועבר לעיר אחרת (שם, 20). במקרה נוסף שהביאה פונר, בנה הבוגר של אלמנה חסידית בעלת בית מסחר לדין בדווינסק שמחאה כף למשמע העלבונות שהוטחו בגאון מת משתיית אלכוהול טהור שחשבו למים (שם, 19-20). המספרת אינה מביעה כל חמלה כלפי התינוק החף-מפשע או כלפי בנה של האלמנה שלא חטא כנגד הגר"א. יתרה מזאת, אופן מותו של בן האלמנה מבליט את אפיונם השלילי של חסידי דווינסק כשתיינים. התנכרותה של פונר לגורלם של התינוק ושל בן האלמנה ולבני משפחותיהם אשר היו יהודים בני עירה, משקפת את תדמיתם הבלתי-אנושית של החסידים בעיניה, תדמית שהשתמרה גם שלושים שנה לאחר התרחשות האירועים.

לדעת פונר קיבל אף הרב החסידי את עונשו מידי שמים. כאשר איים פרידלנד על הרב רפפורט שאם לא ישכנע את זלמן לנסוע לקברו של הגאון יביאו מתנגדי דווינסק לעיר רב מתנגד, ענה הרב בכעס: "בחיי לא תהיה כזאת! זולתי אם לא אחיה" (שם, 14). כיוון שהממשל הרוסי לא התיר למתנגדים להביא רב משלהם נוסף על הרב רפפורט משום שהלה היה "רב מטעם", כלומר מונה מטעם הממשל, הביאו לעיר דיין מתנגד במקום. אולם בשנה השנייה לפילוג חלה לפתע הרב רפפורט ומת, וכך זכו מתנגדי דווינסק, לדברי פונר, להתערבות אלוהית כדי שיוכלו להזמין רב מתנגד במקומו.

טענתה של פונר שהרב החסידי היה "רב מטעם" מפתיעה, מאחר שהממשל הרוסי דרש שרבנים מטעמו יהיו בעלי השכלה רוסית רשמית – בוגרי בית המדרש הממשלתי לרבנים או בוגרי בית ספר תיכון רוסי (שוחט, 1975, 109). כנגד זאת התנגדה תנועת החסידות לרכישת השכלה כללית ונאבקה בה בכל כוחה (מאהלר, 1961). אין פונר מסבירה את אופן מינויו של רב חסידי ל"רב מטעם", ומדבריה משתמע שהרב רפפורט השיג את מינויו בדרכים בלתי-כשרות, ושחסידי דווינסק לא דקדקו בכשירותו לכהן כרב. לדברי פונר לאחר הפילוג ניסו המתנגדים בדווינסק לגשר על התהום שנפערה בינם לבין החסידים, אך ניסיונות אלה עלו בתוהו. על פי גרסתה בעת הלווייתו של הרב רפפורט באו פרידלנד ומתנגד נוסף, הורוויץ, לבית הקברות כדי לבקש מחילה מן הרב, אך החסידים התנפלו עליהם, האשימו אותם במותו של הרב, ואיימו להכותם עד מוות. הורוויץ נמלט, ואילו חסיד בשם פאשניק מעובדיו של פרידלנד הגן על פרידלנד בגופו מפני מכותיהם של החסידים. החסידים דרשו שפרידלנד יתחייב בפניהם שלא יביא לעיר רב מתנגד, אך פרידלנד סירב, וניצל בזכות השוטרים הרוסים שהוזעקו לבית הקברות ופיזרו את ההמון החסידי. בהציגה את החסידים כאספסוף זועם התעלמה לחלוטין פונר מנקודת מבטם של החסידים, אשר ייתכן שפירשו את הופעתם של פרידלנד והורוויץ ליד קברו הטרי של הרב כמעשה של התגרות והפגנת כוח, והגיבו לכך בהתאם.

על אף תיאורו של פאשניק החסיד, המוצג כאמיץ היות שהגן על פרידלנד המתנגד מפני תוקפיו בבית הקברות, לא שינתה המספרת את דעתה על החסידים. באפיזודה הבאה תיארה פונר את ניסיונם של הוריה המתנגדים לסייע לאופה חסיד שהגיע לדווינסק מדיסנה שברוסיה הלבנה כדי לפתוח מאפייה. לא במקרה ציינה המחברת את עיר מוצאו של האופה. דיסנה הייתה מרכז חסידי שהמתנגדים נודו ממנו. כפי שכתב בזיכרונותיו אחד מבני דיסנה, יצחק זלקינד, "בכל בתי הכנסת שבעיר היו מתפללים רק בנוסח חבד [...] וכשבא להשתקע בעיר יהודי שנקרא 'מתנגד', כלומר שלא מהחסידים, ורצה להתפלל בציבור בבית הכנסת, היה מוכרח להתפלל בנוסח חבד" (זלקינד, תש"ג, 2). האופה מדיסנה הביע את פליאתו על שהוריה של פונר, שניהם מצאצאי הגאון, אפשרו לו ולבנו

להתארח בביתם עד פתיחת המאפיה. על זאת השיבה אמה של פונר לאופה שאין להעניש אדם על חטאו של האחר. ואולם על אף יחסם הטוב של בני משפחת מיינקין לאופה ולמשפחתו, במהלך החגיגה שערך האופה לכבוד פתיחת המאפיה, שהוזמנו אליה גם הוריה של פונר, חטא האופה כנגדם והצטרף אל אורחיו החסידים שקראו קריאות גנאי נגד המתנגדים. התנהגותו של האופה אשר דחה את האפשרות להתקרב למשפחת מתנגדים שהיטיבה עמו, וגמל לה רעה תחת טובה, איששה בעיני פונר את השקפתה על החסידים, והצדיקה את שיפוטה לחומרה את כלל החסידים בדווינסק.

כמו הרב החסידי שקיבל את עונשו מידי שמיים כך לדעת פונר, נענש האופה מידי שמיים על שעלב במיטיביו המתנגדים. כל דברי המאפה של האופה נחרכו בתנורו בלא הסבר, ועקב כך פשט את הרגל. את הפער המוסרי בין האופה החסיד להוריה המתנגדים הציגה פונר באמצעות תיאורו של נס שנעשה לאמה כאשר אפתה חלות בתנורו של האופה ביחד עם חלותיו. חלותיה של האם עלו יפה ולעומת זאת חלותיו של האופה נחרכו (פונר, 24). סיפור הנס הזה השאוב מסיפורי הניסים האופייניים לחסידים, שימש את הסופרת להעלות את אמה, צאצאית מייסדה של ההתנגדות לחסידות, לדרגת צדיקה שנעשה לה נס. סיפור חסידי על נס הקשור לאפייה הוא למשל הסיפור "תבשיל של בצק", על בעלת פונדק ענייה שאירחה את הצדיקים ר' אלימלך מליז'נסק ואחיו זושא, ולא היה לה לתת להם לאכול אלא תבשיל דל של בצק. הפונדקית התפללה וביקשה שיוענק לתבשילה התפל טעם טוב בשביל אורחיה, ואכן נעשה לה נס ואורחיה זכו לתבשיל משובח ב"טעם גן-עדן" (בובר, תשס"ה, 217-218). ייתכן שסיפור חסידי זה היה ידוע לפונר, וכוונתה הייתה להציב כנגדו סיפור מקביל שבו אמה המתנגדת זכתה לנס בזכות צדיקותה.

כמו כן, קרוב לוודאי שפונר הכירה את סיפורה של אשת ר' חנינא בן דוסא מתוך מסכת תענית (בבלי תענית כ"ה, ע"א), שאף לה נעשה נס הקשור לאפייה. לפי הסיפור ר' חנינא ואשתו היו עניים מרודים. כדי שלא ידעו השכנות שאין לחם בביתה, נהגה האשה לחמם את תנורה בכל ערב שבת ולהעלות עשן. בערב שבת אחד נכנסה אחת השכנות שידעה על עוניים של ר' חנינא ואשתו לביתם בכוונה להציץ בתנור הריק ולבייש את שכנתה. ואולם נעשה נס לאשת ר' חנינא והתנור נמלא לחם וכך לא באה לידי בושה. כפי הנראה התכוונה פונר לקשר בין הסיפור הנסי התלמודי לנס שנעשה לאמה, ולהציג את האופה החסיד כבעל מוסר ירוד כשל שכנתם של ר' חנינא ואשתו.⁷

פונר עשתה אפוא שימוש חתרני בסיפור נסי האופייני לסיפורי החסידים כדי לנכס לעדת המתנגדים בדווינסק את אלמנט הנס שהיה בעל מעמד מרכזי בתפיסת החסידות בתקופתה. כפי שכתב יואב אלשטיין,

ייחודו של הסיפור בחסידות תלוי איפוא בעובדה שקמה כאן תנועה שלמה שהקדישה לו חלק נכבד ממרצה ומכתביה; ולא זו בלבד אלא שהפכה את הסיפור למדיום ניכר ונבדל לעצמו. פירושו של דבר, שאין עוד הסיפור מובלע כשיבוץ במסגרת הדרשה, אלא קונה לו הופעה עצמאית. מעמד זה נובע מן היחס המיוחד של החסידות לסיפור. **אין הסיפור נתפס כמכשיר דידיקטי בלבד, אלא מתייחד כאקט מיטאפיסי** (אלשטיין, תשמ"ב, 32. ההדגשה במקור).

סיפור הנס שנעשה לאמה המתנגדת שימש את פונר כדי לערער על זכות היחיד שהייתה לחסידים על סיפורי הניסים, ולהציג את המתנגדים כראויים לנס יותר מן החסידים. הסופר והעיתונאי יוסף זליג גליק (1852-1922), אשר ככל הידוע היה היחיד שכתב מאמר ביקורת על *מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק* (גליק, תרע"ב), טען בביקורתו שהסתמכותה של הסופרת על התערבות אלוהית לצדם של המתנגדים מטילה בספק את אמינותם של זיכרונותיה. גליק, יליד קובנה (ליטא) ובן דורה של פונר, היה אמנם בן למשפחה מתנגדית אך אשתו הייתה בת למשפחה חסידית והוא התגורר בבית

⁷ ברצוני להודות לד"ר רוד טוהר מאוניברסיטת בר-אילן על שהסבה את תשומת לבי לדמיון בין סיפורה של אשת ר' חנינא בן דוסא וסיפור הנס שנעשה לאמה של פונר.

חותנו בבוגוסלב (אוקראינה) לאחר נישואיו, ולפיכך הכיר את חיי החסידים מקרוב (Selavan Schwarcz, 2012). גליק מתח ביקורת על יומרנותה של הסופרת לפרש את כוונתו של האל כחלק ממטרתה לנגח את החסידים וכנגד זאת כתב: "אני בעצמי חייתי שנים הרבה בין הצדיקים, חסידים ואנשי מעשה גדולים, שדברו גם כן סרה על [...] הגאון ועל גדולי המתנגדים האחרים ונשארו בריאי-אולם אחר זה, ורבים מהם בריאים גם היום, כי 'בהדי כבשי דרחמנא למה לך'"⁸ (גליק, תרע"ב, 8). בביקורתו הוסיף גליק שהכיר גם יהודים שכפרו בכול, "שמלעיגים מהחסידים והמתנגדים יחד, וגם מלעיגים בכל קודש ומדברים סרה על ד' ועל משיחו [...] ובכל זאת אלה שעוד לא מתו חיים כלם עד היום" (שם, שם).

לדעת גליק, הטייתה האנטי-חסידית של פונר נבעה מהשפעתם של סיפורים אנטי-חסידיים ששמעה בילדותה כבת למשפחת מתנגדים. לדבריו סיפורים אלה השאירו עליה את רישומם העז גם בבגרותה, והערצתה לאמה משתקפת בסיפור הנס שנעשה לה. בביקורתו ציין גליק סיפור ששמע מפי מתנגדים על חסיד שמת כעונש מידי שמים "באשר בהיותו מבושם, הניח את 'חיי אדם'⁹ על הארץ ורקד עליו ברגליו וקילל אותו ואת מחברו ואת הגאון" (שם, שם). גליק הטיל ספק בכך שמותו של החסיד היה אכן עונש על ריקודו, אך הניח שסיפור כזה היה מקובל בחוג משפחתה של פונר.

למרות ביקורתו הביע גליק הערכה לכישרונה של המחברת "לספר כמו ששמעה", ולהחיות בשביל קהל קוראיה את אוירת העיונות ההדדית ששררה בקרב החסידים והמתנגדים בדווינסק, שספגה בילדותה. אפשר לומר שפונר לא הפרידה בין זיכרונות ילדותה לבין אישיותה הבוגרת, אלא חוותה מחדש את ההתנגשויות בין החסידים למתנגדים מנקודת ראותה של ילדה. כך למשל כאשר תיארה פונר את החגיגה שערך האופה החסיד לרגל חנוכת מאפייתו, כללה את עצמה בין האורחים לצד הוריה ושחזרה פרטים אשר לכאורה אינם נחוצים לתיעוד הפילוג בין החסידים למתנגדים כדי לערב את עצמה בהתרחשויות. פונר ציינה שהלכה לחגיגה משום שאהבה לשמוע את שירתם של החסידים, אך נאלצה לשבת עם אמה ועם שכנותיה בחדר נפרד שיועד לנשים ועמדה בפתח הדלת כדי לצפות במתרחש במאפיה שבה חגגו הגברים. כאשר הבחין בה האופה, שלח אותה להביא בקבוק כדי למזוג יין מן החבית, אך בשובה עם הבקבוק נוכחה לדעת שהאורחים החסידים לא המתינו לבקבוק, ומלאו את כוסותיהם הישר מן החבית. כאן שחזרה פונר את צליל השקת הכוסות וקריאות החסידים אשר שמעה במו אזניה: "לחיים רבי! לחיים חסידינו. מוות למתנגדים החיים. בכף הקלע"¹⁰ יקלעו מתיהם הארורים" (פונר, תרס"ג, 23). כך הציגה עצמה פונר כעדת ראייה להתנהגותו כפויית הטובה של האופה, ושיתפה את קהל קוראיה באכזבתה מן החסידים שאת שירתם אהבה לשמוע. כמו בתיאור הלווית הרב רפפורט גם כאן לא התייחסה פונר לנקודת מבטם של החסידים, שייתכן שהאמינו שמתנגדים מסוימים מתו לאחר החגיגה עקב קללתם, ונשמותיהם מיטלטלות בכף הקלע בלי מנוחה.

למקרא ביקורתו של גליק אפשר לשאול האם אפשר להסתמך על זיכרונותיה של פונר כתייעוד של הסכסוך החסידי-מתנגדי שחוותה בילדותה? בפנקס הקהילות של לטביה ואסטוניה מצוין מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסק ברשימת המקורות לצד זיכרונותיהם של כותבים אחרים (פנקס הקהילות, תשמ"ח, 105), ונכתב שהפילוג הרשמי של קהילת דווינסק לשתי קהילות נפרדות, שלכל אחת מהן היה רב משלה, התרחש בשנת 1871. שנה זו הייתה השנה שעברה משפחתה של פונר מדווינסק לריגה, בהיות המספרת בת שבע-עשרה (פונר, תרס"ג, 39). מדברים אלה אפשר להסיק שהמחברת תיארה את

בארמית: "למה לך להיכנס לכבשונו של האל" (בבלי ברכות י, א).⁸

חיי אדם הוא ספר הלכה שכתב מחותנו של הגר"א, ר' אברהם דנציג.⁹

¹⁰ "כף הקלע" הוא התחום שמיטלטלות בו נשמותיהם של הרשעים לאחר מותם בלי שימצאו מנוחה. ראו בבלי שבת קנב, ע"ב.

קורות הקהילה לאחר הפילוג לא על פי זיכרונותיה אלא, כפי שציננה בפתח ספרה, על פי מה ששמעה "מפי אנשים נאמנים ואנשי שם" שבאו ככל הנראה מחוגי המתנגדים המקורבים למשפחתה.

בעיתוני התקופה העבריים הופיעו דיווחים על סכסוכים בין רבנים מסיעות שונות בדווינסק בראשית שנות השבעים של המאה התשע-עשרה, כאשר התרחש הפילוג לפי זיכרונותיה של פונר. במאמר בעיתון *הלבנון*, עיתונו של הפלג האורתודוקסי המתון, מתוארת מחלוקת שהתגלעה ב-1871 בין הרב החסידי לרב מטעם הממשל הרוסי באשר לכשרותם של ספרי התורה ושל זוגות התפילין שנכתבו בעיר *הלבנון*, ח, 27 (תרל"ב), 212–213). הרב החסידי, המכונה בפשטות "אריה לייב מזיוואוו", פסל את כל ספרי התורה וזוגות התפילין, ואילו הרב מטעם, המכונה ביראת כבוד "הגאון החכם שמואל הגרשוני", קבע שהיו כשרים. כדי לפתור את המחלוקת פנו שני הרבנים לרב בעיר קאפוסט הסמוכה לדווינסק, והלה צידד בדעתו של הרב מטעם. הרב החסידי לא קיבל את פסיקתו של הרב מקאפוסט, והמחלוקת הועברה לדיונם של שלושה רבנים נוספים, אשר לדברי הכותב, עדיין יהודי דווינסק ממתנינים לפסיקתם. כתב הלבנון מציין שאם יפסקו שלושת הרבנים לטובת הרב החסידי, לא רק ספרי התורה אשר בעיר דווינסק ייפסלו אלא אף ספרי תורה שנשלחו מדווינסק לערים אחרות ובהן ירושלים, ושמספר זוגות התפילין שייפסלו עומד על אלפיים.

תיאורו של הרב החסידי של דווינסק כמחמיר להכעיס אשר אינו מקבל את פסיקתו של הרב מקאפוסט נגדו, ותיאורו של הרב מטעם שאינו חסידי כמקל בפסיקתו כפי שהם עולים מעיתון *הלבנון*, תואמים לתיאורם של הסכסוכים בין הרבנים שהציגה פונר על פי זיכרונותיה. לדבריה, היה הרב המתנגד "גאון גדול", ומתוך בקיאותו "התיר כמעט כל השאלות". לעומתו לא היה הרב החסידי בקי בהלכה והעדיף לאסור כל דבר שלא היה בטוח בו (פונר, תרס"ג, 25). התאמה זו מאששת לכאורה את תקפותם של זיכרונותיה של פונר. עם זאת ראוי לזכור שהלבנון היה מזוהה עם עמדותיהם של המתנגדים (גלבו, תשנ"ב, 188), וסביר להניח שדיווחיהם על המחלוקת בין שני הרבנים מדווינסק היו מוטעים לטובת החסידים ממש כזיכרונותיה של פונר. מדיווח מ-1876 בעיתון המשכילי המתון *הצפירה* עולה שזלקינד, הרב החסידי המתואר בזיכרונותיה של פונר, דווקא הקל בתקנותיו על בני קהילת דווינסק שגויסו לצבא הרוסי כדי שיוכלו לבשל להם בשר כשר ולקיים אורח חיים יהודי בצבא *הצפירה*, ג, 4 (תרל"ו), 26).

כנגד הטייתה האנטי-חסידית של פונר בספר זיכרונותיה, הטיה המשתקפת גם בעיתונות של שנות השישים והשבעים של המאה התשע-עשרה, ניצב סיפור משפחתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הראי"ה) כדוגמה לדו-קיום חסידי-מתנגדי בדווינסק (רוזנק, תשס"ז, 11–12). הרב קוק נולד בדווינסק ב-1865 לאב מתנגד ולאם ממשפחה חסידית ולפיכך גדל במשפחה ששילבה בין שתי התפיסות. אחיו הצעיר של קוק, שאול חנא, נקרא על שמו של הרב המתנגד הראשון אשר הובא לדווינסק, שאול זליג מאירוב (קוק, תשנ"ה, 148). את חינוכו כילד קיבל קוק מאביו המתנגד, ובנערותו הושפע מאוד מן הרב המתנגד של דווינסק באותה העת, ראובן הלוי לוי. בבגרותו התחבר הרב קוק לחסידי חב"ד, אך בחדרו היו תלויות זו לצד זו תמונותיהם של הגאון מוילנה ושל הרב שניאור זלמן מלאדי, מייסד תנועת חב"ד. קרוב לוודאי שפונר ובני משפחתה ידעו על קיומה של משפחת קוק ה"מעורבת", ושהיו בדווינסק משפחות נוספות שחיו בהן חסידים ומתנגדים בשלום, אך פונר התעלמה מהן בכתיבת זיכרונותיה ובחירה כפי הנראה להקצין את היריבות בין שתי העדות ולהציג תמונה חלקית ומפלה של קהילת עירה כדי לתקוף את החסידים.

הטייתה האנטי-חסידית של פונר בכתיבת זיכרונותיה הוזנה לא רק מן הסביבה המתנגדית של שנות ילדותה, אלא גם מן הסביבה המשכילית שחיה בה בבגרותה (כהן ופיין, 2006, 133). בספרה הראשון, *הרומן אהבת ישראל או המשפחות המורדפות* (וילנה, 1881), הציגה פונר עימות בין יהודים משכילים המעוררים בחברה האירופית

ובתרבותה לבין חסידים שמרנים ונבערים. עשרים שנה לאחר מכן, תיארה פונר בספר זיכרונותיה את מאמצייהם של המשכילים בדווינסק לגייס תלמידים יהודים לגימנסיה הרוסית בעיר, והדגישה שהיו אלה בעיקר החסידים אשר נמנעו משליחת בניהם לגימנסיה (פונר, 29). אשמה דומה לזו שהטיחה פונר הטיח בחסידים אחד ממשכילי דווינסק, צבי הירש יאנאטהאנזאהן, במכתבו לעיתון המשכילי המליץ מ-1872:

מצב ההשכלה בעדתנו פה רחוק עוד ממטרתו, רבים עוד יושבי חשך אשר פחדם יבעתם לראות החדשות הנעשות בחנוך הילדים ובכל יתר פעולות ההשכלה הזמנית; אכן אם לאט לאט, הלא ניכרו בכל זאת אותות ההשכלה ועוצם פעולתה. ואם סמל החסידות יעור עיני אחינו פה ולא יראו את הטוב הצפון לבני ישראל הבאים לבקש דעת ולהשתלם בלימודים בהגימנאזיום, ועל כן ימנעו לבוא בו לקנות שלמות, הלא ינהרו הנה ילדי ישראל מערים אחרות לשמוע לקח בהגימנאזיום פה ומספרם עד כחמשים נפש (המליץ, יב, 8 (תרל"ב), 59).

כשם שתיארה את החסידים הבדיוניים באהבת ישרים באמצעות מאפיינים סטריאוטיפיים, כך תיארה פונר את החסידים בספר זיכרונותיה כבורים, שתיינים, אלימים ורודפי בצע. כפי שהבחין ישראל ברטל, הצגתה של ההוויה החסידית בטקסטים המשכיליים, בעיקר במזרח אירופה, הייתה בררנית: "דמויות הצדיקים המתייחסות לפרקים לאישים היסטוריים קונקרטיים, הן חד ממדיות ובעלות תכונות קבועות וידועות. הממד העיוני של החסידות מצויר באופן פרודי-קריקטורי על ידי הבאה חלקית של תורות חסידיות, או יצירת תורות נלעגות" (ברטל, תשנ"ב, 9). אפיונם הנלעג של החסידים העולה מזיכרונותיה של פונר ביטא אפוא, נוסף על הטייתה לטובת המתנגדים, את השקפתה המשכילית.

על פי שמואל ורסס, טובה כהן ואחרים, שאפו משכילי מזרח אירופה להפוך את המתנגדים לבעלי בריתם במאבקם נגד החסידים. לדברי ורסס, המשכילים "טיפחו תוך שכנוע עצמי" את "הנרטיב של הקרבה" בינם לבין הגר"א, מנהיגם של המתנגדים. נוכחותו של הגר"א בולטת בכתבי המשכילים במאה התשע-עשרה, היא "אפופה הערצה ויראת כבוד", ומעידה על ניסיונם של המשכילים "להשכיל את הגאון" (ורסס, תשס"א, 65). כך למשל,

זכויותיו של הגר"א בהבנה ביקורתית של הטקסטים התלמודיים התפרשו לעתים על ידי משכילים כהתרת הרצועה אשר לסמכותם המוחלטת המקובלת מטעם הממסד הרבני, שכן שינוי ההבנה הטקסטואלית על גרסאותיה הייתה בעיניהם בגדר פירצה נחוצה בפירושם של דינים וסייגים מחמירים, הלכה למעשה, במציאות זמנם (שם, שם).

לדברי טובה כהן, המשכילים

ניסו, עוד בסוף המאה השמונה-עשרה, בעיקר במאה התשע-עשרה, להצביע על הקשרים שבין דרכם לדרך הגר"א, ולהראות עצמם, במידה רבה, כממשיכי דרכו, הן במלחמתם בחסידות והן בשיטת הלימוד בכלל. על ידי כך ניסו המשכילים להציג את עצמם כהמשך ליהדות המסורתית, ולא כמהפכנים, היוצאים לערער את אושיותיה וכך קיוו למצוא מסילות ללבבות רבים ככל האפשר (כהן, תשמ"א, פב).

השקפתה המשכילית הבוגרת של פונר, כפי שהיא משתקפת בזיכרונותיה, עלתה אפוא בקנה אחד עם הרגשות האנטי-חסידיים שספגה בילדותה. אולם בשלהי המאה התשע-עשרה, בעקבות הופעת ספרו של המשכיל אליעזר צווייפל (1815-1888) שלום על ישראל (1868), שבו הציע צווייפל דרך לקירוב בין ההשכלה לחסידות, החל תהליך של שינוי ביחסם של המשכילים לחסידות (פיינר, תש"ע, 177-180). בסוף שנות השמונים של המאה כבר קרא מיכה יוסף ברדיצ'בסקי לסיומה של מלחמת התרבות בין תנועות ההשכלה וההתנגדות לתנועת החסידות (שם, 179), ולפיכך ספרה של פונר שיצא לאור ב-1903, נדמה כאנכרוניסטי ומנוגד למגמה המשכילית בת הזמן.

בזיכרונותיה הנציחה אפוא פונר את ההשקפה המשכילית האנטי-חסידית שרווחה יותר בילדותה ובנעוריה. כך למשל עם הופעת ספרו של צווייפל ב-1868, הביעה הסופרת המשכילה מרים מארקל-מוזסון (1839-1920) רגשות אנטי-חסידיים עזים לצד רגשות הכרת תודה למתנגדים על מאבקם בחסידות. באחד ממכתביה ל"ל גורדון כתבה מארקל-מוזסון:

מאוד התמרמרה רוחי כרוח כל אוהב עמנו על צווייפל. ואתה ידידי הנכבד כיד הסאטירה הטובה עליך גדור נא את הצבוע על ימין ועל שמאל, כי הקדיח תבשילו ברבים ועשה נבלה בישראל; הלא עד השמים נגע משפטו. כי את אשר פעלו ועשו חכמי המתנגדים עד היום לבער מעט מעט את חבר מרעים המתחסדים והמשתגעים מקרב בית ישראל, הנה הוא אתא והשחית כל מפעלותיהם והתעיב עלילה בדברי און וחנף. אין זאת כי התאוה תאוה להעשות צדיק ואב המון גוים (מארקל-מוזסון בתוך ורסס, תשס"ד, 132).

תכתובת מאמצע שנות השישים בעיתון המליץ, שופרם של המשכילים, משקפת היטב את התנגדותם של המשכילים לחסידים בעת הזו. עורך העיתון, אלכסנדר צדרבוים, פרסם את מכתבו של קורא בשם ל. שיינציס מן העיר קרמניץ (אוקראינה) שהתלונן שחסידי עירו מתנכלים לו משום שהוא לומד את ספרי התורה עם פירוש הביאור¹¹ בבית המדרש. בתגובתו למכתב הביע העורך את אהדתו לשיינציס והוסיף שהתנגדותם של החסידים להבנת התורה דומה לשאיפתם של הכמרים הקתולים בעבר לשמר את הבערות בקרב מאמיניהם (המליץ, 5, 11 (תרכ"ה), 165-166). לאחר מספר חודשים הופיע מהמליץ מכתב תשובה למכתבו של שיינציס מבן עירו משה רייכברג, ובו טען רייכברג ששיינציס הציג במכתבו תמונה מסולפת של החסידים בקרמניץ. לדברי רייכברג, החסידים והמתנגדים בקרמניץ חיים בשלום, וחותרו של שיינציס הוא חסיד שאף מפרנס את חתנו המתנגד ומאפשר לו ללמוד תורה עם הביאור. תגובתו של העורך למכתבו של רייכברג הייתה שמדי יום ביומו מגיעות לעיתונו תלונות מערים רבות על התנכלויות למתנגדים מצד החסידים, ושאינן באפשרותם לאמת כל תלונה (המליץ, 20 (תרכ"ה), 304-305). כאן ראוי לציין שכבר בשנות השישים של המאה התשע-עשרה לא צידדו כל המשכילים באופן חד משמעי במתנגדים בעימותיהם עם החסידים ולא ראו בהם בהכרח בעלי ברית פוטנציאליים. כך למשל הביע הסופר פרץ סמולנסקין (1842-1885) ביקורת כלפי המתנגדים לצד ביקורתו על החסידים בספרו התועה בדרכי החיים (1868):

החסידים יאמינו בקדושיהם ויבזו לבל חכמה ומדע, גם ילעיבו בכתבי הקדש ובהגמרא ישימו תהלה, כי קצר כח כל אלה, לפי דבריהם, להעלות את הנשמה על למשכן בוראה, רק הזוהר וספרי המקובלים להם קדוש יאמר, וההוגים במו אף אם לא יבינו עד מה יזכו לעלות למרומי שחקים תחת כסא הכבוד. אך גם בספרים האלה לא ירבו הגות כי לא המדרש עקר אלא המעשה, לכן יאכלו וישבעו וישישו בדי גיל כל היום, ישתו לשכרה בבית התפלה, יסבאו שכר בביתם ולא יחסר המזג גם ביום צום אם רק ימצאו סעודת מצוה, רק דבר טוב אחד נמצא בהם, כי המה איש את רעהו יעזורו. [...]

לא כאלה המתנגדים, המה בוז יבזו להקדוש, ישחקו בשאט נפש להבליו ודרכיו, ובעיניהם לא יתקדש איש בעודנו בחיים, רק האיש אשר כבר ירד נשיה והניח זכרו אחריו בספר כתוב, הוא הקדוש וספרו קדוש, ולכל ספר קדוש יאמרו גם אם הבל יסודו ואפע בקרבו. המה לא ישינו לבם לאגודת החברה, להיות איש לעזר לרעהו, רק כל איש בדרכו ילך בבקר בבקר לבית התפלה, ביום יצא לפעלו (אם אשתו חולה או לא תצלח למלאכה, כי בלעדי זאת תשלחנה הנשים במסחר ידיהן ובעליהן ישבו בבית המדרש), בערב ישוב לבית התפלה להגות בגמרא, במשניות, בעין יעקב או שלחן ערוך, המה יחפשו חפש מחפש אחרי כל דבר חוק ומשפט הנכתב בשלחן הערוך ועוד יוסיפו עליהם כהנה וכהנה מלבם (סמולנסקין, ב [1868])

¹¹ 'הביאור' הוא 'נתיבות השלום', ביאורו של מנדלסון לתורה שתורגם לגרמנית ופורש על ידי כמה מן המשכילים על דרך הפשט, והרבנים החרדים פסלוהו. ראו פלאי, תשע"ב, 148.

.1901, 243-244.

אפיונם החיובי של המתנגדים בזיכרונותיה של פונר שיקף אפוא הלך רוח שרווח בקרב חלק מן הסופרים המשכילים, שביטאה למשל מרקל מוזסזון במכתבה לגורדון ופונר אימצה בבגרותה.

הדיווח בעיתונות המשכילית על הפילוג בקהילת דווינסק נמשך גם בשנות השמונים והתשעים של המאה התשע-עשרה, אך העיד יותר על ניסיונות הגישור בין שני הפלגים מעל האיבה ההדדית ביניהם, בדומה למגמת ההתפייסות בין המשכילים לחסידות בעת הזו. כך למשל במאמר *המליץ* ב-1885 תיאר אחד מתושבי דווינסק את ההתקרבות בין עדות החסידים למתנגדים בעיר:

רוח הזמן צרר לאט לאט בכנפיו את הטינא שבלב בעלי שתי המפלגות, וירחיקה הלאה מחוץ למחנה. החסידים והמתנגדים החלו לאט לאט להתקרב איש אל אחיו, ומתנגד את חסיד יחד יתרועע, ובא האחד אל המשתה אשר עשה רעהו, מפתו אכל גם מכוסו שתה, ובשר זבח רעהו לא כפגול היה בעיניו. ואם אמנם עד היום עוד נשארו רבנים ושוחטים למתנגדים לחוד ולחסידים לחוד, אבל זו תהלת ותפארת הרבנים מנהלי העדה, כי שלום יבקשו וכאחים ורעים יחדיו יחיו, ועל מי מנוחות ינהלנו *המליץ*, כה, 82 (תרמ"ה), 1333.

ואילו במאמר בעיתון *הצפירה* מ-1888 תיאר כותב בעילום שם ניסיון לאיחוד הקהילה באמצעות רב מתנגד שנעשה בשנה שנפטרו הן רב החסידים והן רב המתנגדים. כך סיפר הכותב כיצד ל אחר שהמתנגדים הביאו רב חדש שהרשים את הקהילה בידענותו,

רבים וכן שלמים מגדולי החסידים דורשים במפגיע לקבל את הרב הגאון הדגול מרבבה הזה לרב גם על קהל החסידים ולא תהיה עוד כל מחלוקת לפוקה ולמכשול לשני בתי אבות ישראל – החסידים והמתנגדים. אמנם לדאבון לבב אוהבי השלום, לא מתו עוד בעירנו בני קרח העומדים במרד להפריד בין הדבקים ולנפץ אל סלע המחלוקת את הכלי המחזיק ברכה לישראל *הצפירה*, טו, 79 (תרמ"ח), 2.

בתיאורו הדגיש הכותב שאף על פי שהרב המיועד לאחד את הקהילה היה מן המתנגדים, הרי ש"גם החסידים הראו לנו את 'עשיריהם ברוח' עד כמה מגעת אהבתם לכבוד התורה בכלל ולאיש בריתם בפרט", ושיבח את תמיכתם של חסידי דווינסק במשפחתו של מלמד חסיד בעל ידע מופלג בתורה שנפטר לאחר מחלה (שם, 3). אולם הניסיון לאיחוד הקהילה בדווינסק לא צלח, ובמאמר *המליץ* מ-1891 מתוארת אכזבתם של בני העיר מן האפשרות ששני הרבנים החדשים יפעלו לקירוב שתי העדות:

בראשונה השתעשעו אוהבי השלום בתקוה טובה כי שני רבנינו הגאונים יעלו ויבואו כשני מאורות גדולים על אופק שמי עירנו להאיר לה ולדרים עליה ולהסיר את הרי החשך המבדילים בין יושבי עירנו לפלגותיהם; אבל למגנת לבם ראו תחת האור הגדול רק ליקוי שני המאורות – והחשך במקומו עומד [...] דור הולך ודור בא ומחלוקת החסידים והמתנגדים – שני בתי אבות ישראל – לעולם עומדת לפוקה ולמכשול לרגלי השלום ולכל חובות הלבבות בעמנו *המליץ*, לא, 208 (תרנ"א), 5.

התקווה לקירוב הלבבות בין החסידים למתנגדים בדווינסק עדיין התבטאה במאמר מ-1894 שמתוארת בו הקמתו של בית תמחוי המשותף לכל הפלגים בעיר, אשר לדברי הכותב עשוי לאחד מחדש את הקהילה המפולגת:

הבית הזה, מלבד תכליתו הנרצה הנכרת יום יום: להאכיל את העניים לחם ותבשיל, רצוף בו אהבה ואחוה לכל המפלגות בעירנו, העוינות זו את זו זה כמה, ולא נכר בו "חסיד" לפני "מתנגד" ו"קנאי" על "משכיל", וכשם שהנתמכים מדה אחת להם ולמחסורם, כן התומכים מדה אחת וקצב אחד להם ולצדקתם. ולא לשוא יחושו רבים עתידות גדולות לבית הזה כי ברבות הימים היה יהיה לכלי מחזיק ברכה לכל העיר, והכחות הגדולים אשר יאצר ויחסן לעת כזאת, היה יהיו בימים הבאים לכח גדול ונעלה אשר יניע את גלגלי כל עניני הצדקות בעירנו, מחברת "מלביש ערומים" אשר לנערי עירנו עד "חברתא קדישתא" וכולם בסדר ובמשטר, בצדק ובתמים, ואז נפול יפול קיר המבדיל בין מפלגות עירנו, החסידים והמתנגדים, גם במעשה

הצדקה ועבודתה, וכשם שהקדחת, למשל, לא תפליא בין חסיד למתנגד, כן לא יחצו עוד את ה
ח י נ י ן לשתי כתות, אשר לחסידים ואשר למתנגדים, וממון ישראל הרבה הרבה מאד לא ירד
לטמיון למרבה המחלוקת כאשר עד הנה, ושלוש על עירנו (המליץ, לד, 20 (תרנ"ד), 2).

הפילוג החסידי-מתנגדי בדווינסק היה אפוא נושא לדיון בעיתונות גם סמוך למועד פרסומם של זיכרונותיה של פונר, ועדיין עורר עניין בקרב קהל קוראי העברית. מכאן נבע כנראה רצונה של הסופרת לפרסם את זיכרונותיה בעת הזאת ולספק לקוראים את נקודת תצפיתה האישית לפילוג.

אם כן, זיכרונותיה של פונר מספקים תמונה מוטה של יחסי החסידים והמתנגדים בדווינסק. מגמתה האנטי-חסידית של המספרת, כפי שהיא עולה מקובץ זיכרונותיה, בולטת לעומת מגמתם הפייסנית יותר של הכותבים בעיתונות המשכילית בת זמנה, וחושפת את נקודת ראותה האנכרוניסטית. עם זאת זיכרונות אלה משקפים נאמנה את הטייתם האנטי-חסידית של המתנגדים בדווינסק שעמם גדלה פונר, וכן את הטייתם האנטי-חסידית של הסופרים המשכילים אשר השפיעו עליה בבגרותה. הטייתה האנטי-חסידית של המספרת אפוא איננה אלא ביטוי לצד של הפילוג שהתכוונה לתעד, ולפיכך מספקים זיכרונותיה תיעוד נאמן של השקפתם האנטי-חסידית הן של המתנגדים והן של חלק מן המשכילים במזרח אירופה בשנות הששים והשבעים של המאה התשע-עשרה. יתרה מזאת אפשר לראות בקובץ הזיכרונות דרך ייחודית שבאמצעותה מבקשת פונר לקנות לה מעמד כסופרת משכילית אישה בין סופרים משכילים גברים על ידי ביסוס סמכותה לתעד את הסכסוך החסידי-מתנגדי, כבת לאם מצאצאי הגר"א שזכתה לנס בזכות צדיקותה.

ביבליוגרפיה

סיפורי שרה פייגה פונר

- מיינקין, שרה פייגה. *אהבת ישרים או המשפחות המורדפות*. וילנה: דפוס א"ה קצינלינבוין, תרמ"א 1881.
- פאנער, שרה פייגה. *דרך ילדים, או, ספור מירושלים*. וינה: דפוס מוריץ קנפפלמאכר, תרמ"ו 1886.
- *בגד בוגדים: ספור מימי שמעון כהן גדול*. ורשה: דפוס אלכסנדר גינז, תרנ"א 1891.
- *מזכרונות ימי ילדותי, או, מראה העיר דווינסק*. ורשה: דפוס הצפירה, תרס"ג 1903.
- "דער ווייבער בונט". *יודישע פרויענוועלט*, 23 (1902), 5-6, 24 (1902), 5-7.
- פונר, שרה פייגה. "מזכרונות ימי נעוריי". *שחרות*, ו (אלול תרע"ט), 91-93, ז (תשרי תר"ף), 109-110.

מקורות נוספים וספרות מחקר

- אלשטיין, יואב. "הסיפור החסידי: טרנספורמציה של מערכות עיון לתחביר סיפורי". *דעת*, 9 (תשמ"ב), 25-38.
- בובר, מרטין. *אור הגנוז: סיפורי חסידים*. ירושלים: שוקן, תשס"ה.
- ברטל, ישראל. "מבבואה מעוותת לעובדה היסטורית: ספרות ההשכלה ומחקר תנועת החסידות". *מדעי היהדות*, 32 (תשנ"ב), 7-17.

- גלבו, מנוחה. לקסיקון העיתונות העברית במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה. ירושלים: מוסד ביאליק, תשנ"ב.
- גליק, יוסף זעליג. "משנת חכמים על הספר 'מזכרונות ימי ילדותי או מראה העיר דווינסקי'". בתוך אבני גזית. פיטסבורג: דפוס גליק, תרע"ב, 5-8.
- הלבנון, ח, 27 (תרל"ב), 212-213.
- המליץ, ה, 11 (תרכ"ה), 165-166.
- ה, 20 (תרכ"ה), 304-305.
- י, 24 (תר"ל), 173.
- יב, 8 (תרל"ב), 59.
- יב, 13 (תרל"ג), 93-94.
- כה, 82 (תרמ"ה), 1333-1334.
- לא, 208 (תרנ"א), 4-6.
- לד, 20 (תרנ"ד), 2-3.
- הצפירה, ג, 4 (תרל"ו), 26-27.
- טו, 79 (תרמ"ח), 2-3.
- ורסס, שמואל. "הגאון רבי אליהו מוילנה בעולמה של ספרות ההשכלה". בתוך הקיצה עמי: ספרות ההשכלה בעידן המודרניזציה. ירושלים: מאגנס, תשס"א, 25-66.
- ורסס, שמואל (עורך). ידידתו של המשורר: איגרות מרים מארקל-מוזסזון אל יהודה ליב גורדון (יל"ג). ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ד 2004.
- זלקינד, יצחק. זכרונות יצחק שריין. ירושלים: בן המחר, תש"ג.
- מאהלר, רפאל. החסידות וההשכלה. מרחביה: הקיבוץ הארצי, 1961.
- כהן, טובה. "ירושלים וליטא – השפעת הגר"א על העסוק המשכילי בארץ-ישראל". סיני, פ"ח (תשמ"א), עב-פד.
- כהן, טובה, ופיינר, שמואל. קול עלמה עבריייה: כתבי נשים משכילות במאה התשע-עשרה. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2006.
- סמולנסקי, פרץ. התעה בדרכי החיים או תולדות יוסף היתום מעיר מדמנה. וילנה: האלמנה והאחים ראם, [1868] 1901.
- פיינר, שמואל. מלחמת תרבות: תנועת ההשכלה היהודית במאה ה-19. ירושלים: כרמל, תש"ע.
- פלאי, משה. עטרה ליושנה: המאבק ליצירת יהדות ההשכלה. בני ברק: הקיבוץ המאוחד, תשע"ב.
- פנקס הקהילות: לטביה ואסטוניה. דב לוי (עורך). ירושלים: יד ושם, תשמ"ח.
- פרס כהן, מיכל. הרקע ההיסטורי והספרותי להתפתחותה של שרה פייגה פונר לבית מיינקין כסופרת עברית. עבודה שוות-ערך לתזה. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ב.
- צווייפל, אליעזר. שלום על ישראל או שם משה טוב, והוא ציור כללי ומושג הקפי מענין הבעש"ט ותלמידיו. זייטומיר: ללא מו"ל, 1868-1873.
- קוק, אברהם יצחק הכהן. ליקוטי הראייה: פרקי חיים ואסופת מאמרים של מרא דארעא בישראל מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, חלק ג. משה צבי נריה (עורך), כפר הרואה: ישיבת בני עקיבא, תשנ"ה.
- רוזנק, אברהם. הרב אברהם יצחק הכהן קוק. ירושלים: מרכז זלמן שזר, תשס"ז.
- שוחט, עזריאל. מוסד "הרבנות מטעם" ברוסיה: פרשה במאבק התרבות בין חרדים לבין משכילים. חיפה: הוצאת אוניברסיטת חיפה, 1975.
- שמרוק, חנא. "משמעותה החברתית של השחיטה החסידית". ציון, כ, א/ב (תשט"ו), 72-44.
- תלמוד בבלי. ניו יורק: הוצאת מסורה, 1979.

- Freedman, Chaim. *Eliyahu's Branches: The Descendants of the Vilna Gaon and His Family*. Teaneck: Avotaynu Inc., 1997.
- Magnus, Shulamit S. "How Does a Woman Write?" in *Gender and Jewish History*. Eds. Marion A. Kaplan and Deborah Dash Moore. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2011, 13-26.
- Rosenthal, Morris. *A Woman's Voice: Sarah Foner, Hebrew Author of the Haskalah*. Wilbraham: Daily International Publishers, 2001.
- Selavan Schwarcz, Ida. "Early Zionism in Western Pennsylvania: 1882-1905". Talk delivered on May 8, 2012. americanjewisharchives.org
- Wengeroff, Pauline. *Memoiren einer Grossmutter: Bilder aus der Kulturgeschichte der Juden Russlands im 19 Jahrhundert*. Berlin: M Poppelauer, 1908-1922.
- *Memoirs of a Grandmother*, volume I. Trans: Shulamit Magnus. Intro: Shulamit Magnus. Standord: Stanford University Press, 2010.